

‘Geestelijk Hooglied’ van Johannes van het Kruis, een commentaar

Paul Horbach
10 januari 2010

1. Enkele aspecten uit het *Geestelijk Hooglied* die mij raken.

Johannes van het Kruis is een van de meest aansprekende mystici van het westers christendom. In zijn poëzie en proza drukt hij zijn mystieke ervaringen uit en helpt ons het leven *in* te kijken door middel van beelden. Zo ook in zijn *Geestelijk Hooglied*.

Spiritualiteit heeft met innerlijke, levende ervaring van doen. Als je het *Geestelijk Hooglied* leest, dan ervaar ik ‘iets van mezelf’ in die donkere, lichte, hoopvolle, vertwijfelde, smachtende, reikende, deemoedig wordende, smekende, voltrekkende ervaring waarover Johannes van het Kruis dicht. Je kunt allerlei meningen over het *Geestelijk Hooglied* hebben, maar de inhoud die op je af komt en binnen dringt is *levend*, trilt van verlangen naar liefde, resoneert en daagt uit: geef je hieraan over!

‘*Waar houdt Ge U verborgen?*’

is de vraag van de Bruid in de eerste regel van strofe 1 van het *Geestelijk Hooglied*. Deze Gij is de Beminde. Hij blijkt niet oneindig ver weg, maar *uiterst intiem* nabij. Hij is in haar ziel en de Bruid heeft daar (aanvankelijk) geen weet van! De Bruid blijkt dan ook op zoek naar wie ze in wezen is, naar haar diepste kern die liefde, die van en in (?) God is. Ik moet met mijn hart in mijn hart zoeken, lijkt Johannes’ boodschap. Dan zullen Bruid en Beminde rust vinden en zal ‘ik’ kunnen zijn wie ik werkelijk ben.

In het *Geestelijk Hooglied* neemt Johannes je mee op reis naar de Beminde, een reis die zwaar is, eenzaam, maar ook vol innerlijke vreugde. Johannes beschrijft de reis met beelden als:

*Het bergland,
De dicht beboste, eenzame valleien,
Eilanden, nooit geweten,
De ruisende rivieren,
De fluistering van de strelend zachte winden.
Eenzaamheid vol klanken, muziek van zuiver zwijgen.*

In zijn commentaar probeert Johannes uit te leggen wat hij bedoelt met deze en andere mystieke dichtregels.

In deze reis sta je er, zegt Johannes, niet (helemaal) alleen voor, want je mag beroep doen op bemiddelaars en helpers, herders en engelen (‘*schaapskooien*’). Ook via de medeschepselen, het geschapene en de hemelen dringt Gods grootheid door in de ervaring van de ziel.

Maar de Bruid moet *zelf* ook wat doen: beoefening van deugden (‘*bergen*’) en geestelijke oefeningen (‘*oevers*’) bijvoorbeeld en vooral ook *niet* doen (strofe 3):

‘ik wil geen bloemen plukken’

De Bruid moet afzien van de ‘tijdelijke, zintuiglijke en geestelijke’ verleidingen van het leven waarin de ziel zich gemakkelijk kan verliezen.

Heel aansprekend en indringend vind ik het begin van strofe 8:

*Hoe kan het, dat gij voortduurt,
O leven, dat niet leeft, waar ge hebt te leven?*

‘De ziel leeft intenser waar zij liefheeft, dan in het lichaam dat zij bezielt’, is het commentaar van Johannes. Dit raakt aan de *geheime* verwevenheid van ziel en lichaam en werp licht op de aard van deze relatie.

De genade van de Heilige is een geschenk waardoor de ziel de wezenlijke *tegenwoordigheid* van de Beminde kan smaken en verlangend door camouflerende sluiers heen mag ervaren (strofe 11):

Ontsluier mij uw bijzijn

In alles is Hij door een *algemene genade* als levensscheppend en levenschenkende God aanwezig, zowel in het ‘goede’ als in het ‘kwade’, in alle schepselen, in alles. Een voor mij uiterst belangrijk spiritueel *inzicht* met vergaande gevolgen voor concreet verantwoordelijk handelen in mijn ‘uiterlijke’ wereld. Daarnaast of daarbij is daar wat ik noem de *bijzondere genade*: God mag *als Hij dat wil* ervaren worden in de diepte van het eigen hart, in en door de kern van de ziel.

De Bruid uit het *Geestelijk Hooglied* zet zich bij een waterbron, waarin ze haar eigen gelaat weerspiegeld ziet (strofe 12):

*O kristallijnen bronwel,
Mocht in het zilveren schijnsel van uw wezen
Ge ineens te aanschouwen geven
De zo verbeide ogen,
Waarvan ik binnenin mij 't vage beeld draag.*

Wat de Bruid ziet als spiegelbeeld is in werkelijkheid het *wezen* van de kristallijnen spiegel: dit beeld, dat ze als het hare ziet, is tevens het beeld van de Beminde. De twee beelden vloeien in elkaar, en als dit op een genadig moment in een flits mag oplichten is de Ik-Gij relatie present, de unieke liefdesrelatie tussen Bruid en Beminde. ‘Mijn’ hart en het Liefdeshart van God doorstromen elkaar en stralen Liefde uit. Mijn liefde is ook Zijn Liefde.

Als de taal te verheven of te reikend wordt, verzucht Johannes ‘het is ook onbegonnen werk’, het hindert niet als je er weinig van begrijpt’. Hoewel je al lezend en mediterend niet alles ervan ‘ontvangt’, heeft Johannes je toch al even meegenomen en je zo geholpen om je op Hem te richten. En daar gaat het spiritueel gezien om!

Gelukkig wordt mij in de Traditie voorgehouden dat Johannes van het Kruis weliswaar inzet op het ‘hoogst bereikbare’, maar ook dat hij zich richt op zogenaamde *gevorderden* (wie dat ook mogen zijn) en dat het ‘hoogste bereikbare’ slechts voor weinigen is weggelegd, althans in dit leven hier. Maar het proza en de poëzie van Johannes van het Kruis zijn hoe dan ook voedsel voor ‘mijn’ ziel. Ik begrijp het misschien niet (helemaal), maar ‘mijn’ ziel, de Bruid ‘in mij’ ademt het tóch in. Daarom is het goed om mystieke werken van mystici te lezen, te herlezen, te overwegen, want dan zullen de geestelijke worstelingen en ‘topervaringen’ van

onze mystieke leermeesters zich heilzaam afdrukken in de ruimte van ‘mijn’ ziel zonder dat ‘ik’ op die ervaringen uit ben.

Een eerste les die ik uit het Geestelijk Hooglied trek is dat als ik God zoek en tegelijkertijd mijn eigen genot en gemak wil behouden, ik Hem *in het donker* zoek en Hem niet zal vinden of kunnen toelaten in mijn leven. Een tweede les is dat ik altijd weer verleid wordt om mijn aandacht op mezelf te richten en niet op Hem, de Heilige, de Beminde. Er zijn zoveel verleidingen en ‘ingeboren’ neigingen. Johannes wijst in het Geestelijk Hooglied op veel bekoringen en is daarin niet eens volledig.

Een serieuze verleiding bij ‘mystieke studie’ is dat ik *met mijn persoonlijkheid* ga streven naar eenzelfde mystieke ervaring, dat ik die ervaring zelf óók wil *hebben*, dat ik spiritualiteit ten onrechte vereng tot mystieke ervaring. Mystieke ervaring is ‘mooi meegenomen’ als het me overkomt, maar uiteindelijk gaat het daar niet om, meen ik.

Johannes merkt in zijn geschriften op dat goede werken *hem* niet brachten bij wat hij zoekt, dus bij zijn Beminde. En *voor hem* is zijn weg dus gericht op het huwelijk tussen Bruid en Beminde, op een transformatie in liefde bij en in God, voor zover dat in dit leven gegeven is. Zelf meen ik te ervaren dat in de diepte van ‘mijn’ ziel een diep liefdesverlangen naar de Heilige sluimerend aanwezig is, en dat juist *onbaatzuchtige caritas*, liefdevolle praxis, dit verlangen doet ontwaken, doet groeien en vruchtbaar laat zijn. Op dit vlak ligt, meen ik te beluisteren, ‘mijn weg’.

Zelf heb ik de geestelijke intuïtie, dat de weg (als je al de metafoor van de weg wilt gebruiken) van ieder mens *uniek* is, en dat deze uniciteit niet zonder betekenis is. God heeft vele Bruiden. In en door elke Bruid kan Hij in deze wereld op een volstrekt unieke wijze aanwezig zijn. Dat Hij deze wereld schenkt en daarin wenst te (kunnen) zijn, is een verborgen geheim (voor mij). Misschien is er wel sprake van een ‘spirituele taakverdeling’. Zelfs alle uitdrukkingen van God in de levens van de ontelbare reeds gestorven mensen, van de nu levenden en van al onze kinderen tot in verre geslachten, zijn gezamenlijk nog ontoereikend om de oneindige Grootheid van de Heilige in deze wereld te manifesteren. Elke uitdrukking hoe zwak ook en door ons niet opgemerkt, is van *kosmische* betekenis. Ik deins ervoor terug er verder over te speculeren. Maar het is zeker waar dat enkel in en door Liefde ‘mijn’ leven soms meer, soms (heel wat) minder uitdrukking wordt van een diep in mij aanwezig Godsverlangen niet ten behoeve van mijn eigen heil, maar ten behoeve van de ander, van het andere, van de wereld en van Hem.

2. Geloven en mystiek

Zonder innerlijke godservaring kan een *ware* religie niet bestaan. Als religie en spiritualiteit *alleen* steunen op geloof, blijft de kerk en haar gemeenschap een ongeïnspireerd bouwsel zonder dragend fundament. *Blinden gaan dan blinden leiden*. Dogma’s, uiterlijke rituelen, letterlijke of historische interpretatie van heilige teksten, institutionele geslotenheid dreigen dan. Of wat het andere uiterste is, de ‘gemeenschap’ ontaardt in ongeïnspireerde zelf zoekenden en dan maar kijken waar dit ‘zoeken’ op uitdraait. ‘Vrijheid doet leven’, alom vrijblijvendheid, ieder voor zich zelf.

Hier zie ik de actuele spirituele betekenis van mystici die hun ervaringen integer hebben uitgedrukt. Waar de eigen ervaring immers ‘tekortschiet’, daar kan men steunen op de getuigenissen van mystici als Johannes van het Kruis. Niet iedereen is de genade van de mystieke ervaring gegeven, daarom is het de verantwoordelijkheid van de Traditie, dus ook

van Kerken om naast sturend ‘geloofsonderricht’ mystieke ervaringen te toetsen en de zoekende mens te helpen deze mystieke ervaringen te ‘proeven’ en zich erdoor laten inspireren. Dan ademt de Heilige Geest door een ecclesia als ‘God het wil’.

Waarlijk ‘geloofsonderricht’ is dus geen belemmering om voor ‘grote’ mystieke ervaringen open te zijn. Integendeel. Doordat de gelovige zich beelden en symboliek, aanvankelijk misschien wat oppervlakkig, eigen maakt, ontstaat bij hem een ‘innerlijke structuur’ waardoor hij ontvankelijk wordt voor mystieke geschriften en haar beeldende symboliek. Er ontstaat een ‘vat’ waarin de ervaringen van mystici kunnen worden ‘opgenomen’. Geloof gaat in die zin *vooraf* aan de inspiratie door overgeleverde mystieke ervaring.

Het is een uitdaging om situaties te creëren waarin mensen geholpen worden mystieke teksten *dialogisch* te ‘lezen’ en waardoor een mystieke tekst als ‘gesprekspartner’ vruchtbaar kan worden in de ‘lezer’ en dat op zijn of haar maat.

Ik denk niet dat het ‘goed’ is om het mystieke werk van Johannes van het Kruis te lezen met de bedoeling om het te vertalen naar een ‘concrete weg’ voor mezelf. Johannes dicht en ‘verklaart’ wat hem overkomen is, hoe mystieke ervaringen in zijn leven zijn verinnerlijkt, en hoe hij dit spiritueel duidt. Het zijn aanwijzingen die mij waarschuwen van: ‘niet dit’ en ‘niet dat’, ‘let daar op’, of kunnen helpen: ‘daar is hulp’, ‘kijk zó’, maar ze leggen geen eenduidige ‘weg’ *voor mij* vast. Johannes van het Kruis inspireert, voedt vertrouwen, bemoedigt en biedt houvast. Dit helpt eigen ervaringen op te merken en spiritueel te interpreteren. Hij is geestelijk begeleider op afstand, een ‘meta-begeleider’. En dat is uiterst belangrijk want zo word ik en met mij vele anderen geholpen het leven in vrijheid op God te richten, steeds weer opnieuw. We moeten mystici als Johannes daarom koesteren en hen heel dankbaar zijn.

Paul Horbach